

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

श्री सरोज नाटक सभा

माया-मोहिनी

नाटकनो संक्षिप्त सार अने भाष्यनो

रचयिता,

२६

ठकुर नारायण वसनथ.

००

“ Fling away ambition,
By that sin fell the angels.

Shakespeare.

जोषी प्रसिद्ध करनार

रमणुभाध लालभाध

आवृत्ति पडेढी]

सने १९२८

प्रत २०००

किंमत चार आना.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

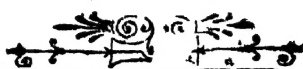
[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૪૮૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ માયા મોહિની

વિષય ૬ - : ૨-૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૪૮૭

આ નાટક આમનના તમામ હક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ
મુજબ માલીકે પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે માટે રજા
શિંચાય કાઢ્યે છાપવું, છપાવવું, વેચવું વેચાવવું
તેમજ ભજવવું કે ભજવાવવું નહી.

ધી આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં ચમનલાલ જીવરામ પટેલે છાપી.
ઘીઝાંટા, સ્પ્રિવિલ ઇસ્પીતાલ પાસે-અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના,

પ્રસ્તુત નાટકનું વસ્તુ મુળ વીરપ્રસવિની મેવાડભુમિ ઇતિહાસ ડોટકૃત 'રાજચાન' માંથી લેવામાં આવ્યું છે મેવાડના ઇતિહાસમાં પોતાના પુત્રના પ્રાણનું અલિદાન આપી બાળારાજ ઉદયભિંદના પ્રાણને રક્ષનારી વફાદાર રાજદાસી પન્નાની નિઃસીમ રાજભક્તિની કથા અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે અને તેથી શાળામાં ચાલતી બુજરાતી ચોપડીમાં એ વિશેનો ખાસ એક પાઠ પણ આપવામાં આવ્યો છે. છતાં એટલું જણાવવાની અહિં અગત્ય છે કે ઉક્ત અઇતિહાસિક ઘટનાના આધારેજ આ નાટક લખાઈ હોવા છતાં સર્વથા અતિહાસીક દ્રષ્ટિથી લખવામાં આવ્યું નથી, કિન્તુ એ અઇતિહાસીક ઘટના સાથે વિશેષાંશે કલ્પના સૃષ્ટિનું મિશ્રણ કરેલું હોવાથી સંત્ય ઘટના મિશ્રિત એક કલ્પીત નાટક કહેવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો ખાધ આવે તેમ નથી રત્નસિંહને મર્ગપ્રરીના રાજ્યનો વર્તમાનકાળનો એક સ્વતંત્ર રાજા કલ્પવામાં આવ્યો છે અને તેનું કારણ એ કે, પ્રેહેમન [કોમીક] વિભાગમાં વર્તમાન સમયની જે સંપુર્ણ છટા ફેલાય છે, તેમાં અને મુખ્ય નાટ્ય વસ્તુમાં પ્રેક્ષકોને સમયનો વિરોધનો ભાસ ન થાય.

લી.

નારાયણ વસનજી ઠંકુર

માયા મોહિની

નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર,

નાન્દી

અંક પહેલો

પ્રવેશ ૧ લો રાજા :તનસિંહનું વિલાસભુવન-ગર્ગપુરીનો વિલાસી અને અત્યાચારી રાજા રત્નસીંહ પોતાની વિલાસીની નામની વારાંગના નથા અન્ય કંચનીઓ સાથે મદિરાપાન અને વિનોદવિલાસ કરતો બેઠો છે. વક્ષાદાર દાસી પન્નાનું યુવરાજ ઉદયસિંહની સાથે લઈ રાણીનો સંદેશો પહોંચાડવા આવવું અને તેમનું અપમાન વિલાસીનીના યુગ્મચરોનું કુમારિકા હર્ષદેવી અને તેને બચાવનાર તેના પિતા તથા એક ભદ્રકુમારને બંદિવાન તરીકે લઈ આવીને હાજર થવું રાજાની લાંપટતાનો પુષ્ટિપ્રકાશ, હર્ષદેવીને પોતાને તાબે ન કરવા ગાંઠે તેના વૃદ્ધ પિતાનું તેણે કરેલું ખુન અને ભદ્રકુમારના વધને! પ્રયત્ન પ્રજાની અનુમતિથી અણીને વખતે ન્યાયમુર્તિ સેનાપતિ વન-વીરનું સૈનિકો સહિત આગમન, રાજા કેદ અને ભદ્ર કુમાર તથા હર્ષદેવીનો સંકટમાંથી છુટકો

પ્રવેશ ૨ નો-સેનાપતિ વન-વીરનું મૃદુ-રાજાના અત્યા-

ચારોથો ત્રાસ પામતી પ્રજા વિષે વનવીરની ન્યાય પરાયણ પત્ની મલ્લીકાદેવીની અનુકંપા, તેના પુત્ર ચંદ્રકેતુને તેની ઉચ્છંખલતા માટે ઠપકો, વનવીરનું બ્રહ્મ કુમાર તથા હર્ષદેવીને લઇને આવવું—હર્ષદેવીને તેના ઘરમાં મળેલો આશ્રય અને જહ્નુકુમારને સેનાપતીએ પોતાના સહાયક તરીકે સ્થાપવો. ચંદ્રકેતુની હર્ષદેવીમાં કુદ્રષ્ટિ અને પ્રપંચ રમવાને તેનો નિશ્ચય.

પ્રવેસ ૩ જે-માલદાર છુદા સામંતનું ઘર-શુદ્ધ સામંતનો આજ્ઞાલની સુધરેલી સ્ત્રીઓ વિશે બળાપો, એટલામાં તેની દીકરીના આશક પુરંદરનું આવવું; મદિરા અને પુરંદરની કેટલીક વાતચિત અને છુદ્ધનું તે સંભળી ચીડાઇ જવું, મારામારી અને જવાન આશક પુરંદરના છ પાય અગિઆરા.

પ્રવેસ ૪ થો-કારાગૃહ બંદીવાન રાજા રત્નસીંહનો પોતાની હાલત માટે અશ્વસોસ વનવીરના પુત્ર ચંદ્રકેતુનું આવી રાજાને જણાવવું કે, જે તે તેને તેના પિતાની પદવી અને હર્ષદેવી આપવાનો લેખિત કરાર કરી આપે તો તે તેને છોડાવવાને અને રાજ્ય પાછું આપવાને તૈયાર છે ! વખતને વીચારી રાજાએ તેવો કરાર કરી આપવો. ચંદ્રકેતુનો રાજાને નસાડવાનો યત્ન, એક સૈનિકેઆવી તેમને અટકાવવા ચંદ્રકેતુના હાથે તેનું ખૂન અને છેવટે કારાગૃહના અધિકારી જયપાળે બીજા સૈનિકો સાથે આવી રાજા તથા ચંદ્રકેતુ બંનેને ફેદ કરી લેવા.

પ્રવેસ ૫ મો-વનવીરના મૃદુને એક ભાગ-સખીઓનો

હર્ષદેવી સાથેના શૃંગાર વિનોદ, પછીથી ભદ્રકુમારનું આગમન અને
ત્રેમી હૃદયોનું પરસ્પર સંધાન.

પ્રવેસ ૬ ડુ-બુદ્ધ સામંતનું ઘર-બુદ્ધ સામંત પુનર્લભ
યાને નાતરાની નવી બાયડી કરવાના નિશ્ચયપર આવી ચૂકેલા હોવાથી
તે વિષેની પોતાની છપાવેલી જાહેર ખબર વાંચતો અને પોતાની
દાસી લવંગી સાથે તે વિષે રમૂજ વાતચિત કરતો બેઠો છે; એટ-
લામાં જ ધણીની ધણિયાણી એક સુધરેલી હિમ્મતવાર વિધવા આવી
પોતે સામંત સાથે નાતરું કરવા તૈયાર છે, એમ જણાવે છે. બુદ્ધ
લટુ થાય છે અને વિધવા તેના છટા ધણીના મરણને માત્ર બે દિવસ
થયેલા હોવાથી જ મહિના પછી નાતરું કરવાના કરારથી તેના
ધરમાં રહે છે. બુદ્ધ પોતાની પુત્રી મહિરાને તેની એ નવી માતાને
ધરમાં રહેવા વીઝેરેની સગવડ કરી આપવાનું કહી બહાર જાય છે
એટલે સુધરેલી વિધવા સુધરેલા પુરૂષના અવતારમાં બદલાઈ જાય છે.
મહિરા પ્રથમતો ગભરાય છે, પણ પછીથી તેને પોતાના સાચા
આશક પુરંદર તરફે ઝોળ માતાં હરખાય છે એવી રીતે જવાન
આશક માથુકની બીજવાર મુલાકાત થાય છે.

પ્રવેસ ૭ મો-ન્યાય મંદિર—પ્રથમ ભાવિરાળ ઉદયસીંહ
અદ્ય વયનો હોવાથી પ્રધાન મંડળ તથા પ્રજાની સંમતિથી પ્રજાપ્રીય
વનપીર સેનાપતિ રાજા વશમાં આવે ત્યાં સુધી રાજ્ય ચલાવવાર
સત્તાધીશ નીભાય છે, અને ખાળરાળ ઉદયસીંહ સાથે તેના ન્યાયસને
વિરાળ્યા પછી અત્યાચારી રાજાનો ઇન્સાફ થાય છે, રાજાને પ્રાણહંસ
આપવાની ન્યાયના પ્રથિમાં આજ્ઞા ન હોવાથી દેશનિકાલની એક

ટાપુમાં મરણુ પર્યંત નજર કેદી તરીકે રાખવાની—શિક્ષા અપાય છે; અને ત્યાર પછી વનવીરના પોતાના પુત્ર ચંદ્રોતુના ન્યાયનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. ધર્માત્મા વનવીર ન્યાયની આગળે અનુસરી પોતાના પુત્રને મરણુની સજા ફરમાવે છે, સર્વ લોકો તેને એવી ભયંકર શિક્ષા ન આપવા માટે વનવીરને સમજાવે છે અને જલ્લાદે પશુ પોતાની તદ્વારોને તેની ગર્દનપર ચલાવવાની અનિચ્છા દર્શાવે છે; એટલામાં કાલાહલ સાંભળી આવી લાગેલી મલ્લિકાદેવી પોતાના પુત્રપર પોતેજ જાણી ચકાવી પોતાની ન્યાય પરાયણ પતિની આગળ સંપૂર્ણ પાલન કરી બતાવે છે ? ટેકલો.

■

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૧ લો—નિમિત્ત અરણ્ય—શિકાર કરી પાછા ફરેલા થાક્યા પાક્યા વનવીર, જયપાળ અને ભદ્રકુમાર જંગલમાં આવી ત્યાં વિશ્રાંતી લેવા માટે નિદ્રાવશ થાય છે. વનવીરને સ્વપ્નમાં માયાનું દર્શન થાય છે અને ત્યાર પછી જાગૃત થતાં તેનો સ્વભાવ એવો તો બદલાય છે કે તે દેવ મટીને દાનવ થઈ જાય છે હૃદયમાં રાજ્યમેલ થવાથી તે બાળરાજા ઉદયસીંહને મારી નાખવાના વિચારપર આવે છે. તેના કેટલાક ઉદ્ગારો જયપાળ તથા ભદ્રકુમારના સાંભળવામાં આવતા તેઓ તેનાપર ધિક્કાર વર્ષાવી ગમે તે જોખમ વેઠીને પણ બાળ રાજાના પ્રાણને બચાવવો દૃઢ નિશ્ચય કરી બ્રહ્મ યુદ્ધિ સેનાપતિ વનવીરની પાછળ તેની જાયા પ્રમાણે રવાના થાય છે,

પ્રથેસ ૪ જો-પુઠા સામંતનું ઘર-મદિરા અને સ્ત્રીવેશ-ધારી પુરંદર-આશક માશકનો કેટલોક પ્રેનરિનોદ એટલામાં છુટ્ટા સામંતે આવી પોતાની થનારી મિસિસ વિધવાને પોતાનો ઉભરાઇ જતો પ્રેમ દર્શાવેલો, તેના કેટલાક હાસ્યોત્પાદક વિચારો અને જલદી નાતરૂં કરી નાખવા માટેનો આગ્રહ અંતે થોડાજ વખતમાં નવી સુધરેલી ફેશન પ્રમાણે નાતરૂં કરવાનો પાકો ઠરાવ.

પ્રથેસ ૩ જો-રાજમહાલય-ખાળરાજા ઉદયસીંહ અને અજયનો નિષ્કપટ પ્રેમ અને પત્નાના વાતસલ્યનું દર્શન બાળકોનો આનંદ તેમનું રમવા માટે બીજી તરફ ચાલ્યા જવું, પાછળથી ભદ્રકુમાર સાથે જયપાળે આવી પોતાની પત્ની પન્નાને માયાનો દાસ થયેલા વનવીરના વિકાર અને તેણે બાળરાજાના ખૂનના કરેલા નિશ્ચયની ખતર આપી કોઈપણ ઉપાય અને કોઈપણ ભોગે બાળરાજાને બચાવવાનો આગ્રહ કરેલો એક ગરીબ માતાના શિરપર આવેલું ધર્મ સંકટ પણ અંતે જયપાળ અને પત્નાનો પોતાના પુત્રના પ્રાણના ભોગે બાળરાજાને બચાવવાનો દૃઢ નિશ્ચય, જયપાળ અને ભદ્રકુમારનું બાળરાજાને લઈ જવું-રાજસૂત્ર પન્નાએ પોતાના પુત્રને કેટલી વસ્તુ આપી બાળરાજાની શર્યા સુવાડી પાપી વનવીરના આવતાં તેને બાળરાજા તરીકે ઓળખાવે, એટલુંજ નહિ પણ આ શુભ ભાવનાથી કરેલો પ્રથમ પુણી ન જાય અને બાળરાજા ક્યાંક વળી આપત્તિમાં આવી ન પડે એટલા માટે પોતે તેની રજા લઈ પોતાના પુત્રના સુખમંડળ માં એવી રીતે ગોળી ચલાવવાની કે તે કદાપિ ઓળખાયજ નહિ । પરમાર્થ અને આત્મઅભિજ્ઞાનની પરમ સીમા ।।

પ્રવેશ ૪ થો-વનવીરના આગારનો એક ભાગ—
 મલ્લિકદેવી તથા હર્ષદેવીનો આગારાગ્નના અકારણુ વધ વિષે કટલોક
 વાર્તાલાપ અને શોક । મલ્લિકદેવીના જન્મ પછી ભદ્રકુમારે આવી
 પોતાની ભાવિ પત્નિ હર્ષદેવીને સત્ય વાર્તા જણાવી પોતા સાથે
 ચાલવાનો આગ્રહ કરવો પતિનિષ્ઠ હર્ષદેવીનું પોતાના ભાવિ પતિ
 સાથે આનંદથી પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૫ મો છુઠા સામંતના અંગક્ષાનો ફર્નિચર
હોલ—સ્ત્રીવેશધારી પુરંદરના સામંત સાથેના પુનર્લગ્નનો દિવસ
 પ્રથમ મદિરા અને પુરંદરની વાતચીત ત્યાર પછી સામંતનું આગ-
 મન થતાં મદિરાને દુર કરી બનાવટી વિધવાએ ખોટા પ્રેમને દેખા-
 ડવાની કરેલી હદ-છુટ્ટા ધણીની વીશેષતાની વ્યાખ્યા, છુટ્ટાનું શૃંગાર
 સજવા જવું અને પછીથી કટલાંક મુધરેલાં સ્ત્રી પુરુષ પરોણાનું
 આવવું. સામંતનો લગ્નનો આધારપાત્ર વેષ, તે વિશે મુધરેલા
 પરોણાનો આક્ષેપ અને સામંતના રમુજ પણ સમર્પક જવાબે
 હેવટ બોલ-અધાનુ નાચવું, મદિરા અને પુરંદરની નાચવામાં અતિ-
 શય લીનતા થતાં કંટાળીને છુટ્ટા સામંતે વિધવાના વાળ તાણવાથી
 બનાવટી ચોટલાનું કંપડી આવવાથી પુટી ગએલો બડો-છેલ્લી
 ધડીએ રંગમાં ભંગ અને લગ્ન હવામ ।

પ્રવેશ ૬ ઠો-વનવિભાગ—ભિલ્લરાગ્નના ગિરિવાસ પાસેના
 વનવિભાગમાં પન્નાના આગમનની વાટ જોતા જયપાળની ચિંતા
 માનવી પ્રપંચ વિષે જયપાળ અને ભદ્રકુમારના કટલાંક જણવા
 ચોગ્ય ચિચારો. પન્નાનું આવવું અને આગારાગ્નના અજય વિષેના

ઉદ્ધારથી તેના મનની ક્ષણિક ચળતા નિઃસર્ગનો પ્રભાવ અને બાળ રાજની નિર્બળતા માટે સર્વનું બિહ્વરાજના ગિરિવાસ પ્રતિ પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૭ મો-બિહ્વરાજનો ગિરિવાસ—બિલોની કેટલીક ગળાગોષ્ઠી અને ત્યાર પછી જયપાળનું આગરાજ, પત્તા, ભદ્રકુમાર અને હર્ષદેવી સાથે આવો પહોંચવું. બિહ્વરાજએ તેમનો કરેલો સત્કાર અને વનવીરના અત્યાચારના સમાચાર સાંભળી અતે વનવીરના રાજ્યાભિષેકને અટકાવવાનો તેનો સર્વાનુમતે નિર્ધાર જયપાળનો કેટલાક બિલો સાથે બિહ્વરાજનો સંદેશો લઈ રાજ્યાભિષેકને અટકાવવામાટે અન્ય સર્વને ત્યાંજ મુકી એકલા જવાનો થએલો નિશ્ચય.

પ્રવેશ ૮ મો-ભવ્ય સલાસદન—રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ. પ્રધાન મંડળના સભ્યો અને પ્રજાની સંમતિથી, બાળરાજનો વધ ચર્તા રાજ્યનો કોઈ ઉત્તરાધિકારી ન હોવાથી, પ્રજાપ્રિય સેનાપતિને રાજ તરીકે સ્થાપવાની સંધળી તૈયારીઓ થઈ ચૂકી છે અને વનવાર મુકુટધારી સિંહાસને બિરાજવાની તૈયારીમાં છે એટલામાં જયપાળ આવી બિહ્વરાજનો સંદેશો સંભળાવી અને બાળરાજના પુનને બદલે પોતાના પુત્રનું પુન રેડાણાની વાતને જાહેર કરી બતાવી રાજ્યાભિષેકને અટકાવવાની પ્રધાન મંડળ તથા પ્રજા જનોને પ્રાર્થના કરે છે. સર્વ એ વિષયમાં અનુમતિ દર્શાવે છે, પણ પાપ સર્પના ડંશથી ભમિત થએલો વનવીર વિરહતા દર્શાવી રાજ થવાની આતુરતા બતાવે છે. જયપાળ અને વનવારની કેટલીક ગરમા ગરમ તકરાર અને વનવીરના ઉછળેલા વિદાર, મહિકાદેવીની ન્યાય પ્રિયતાનો અમત્કાર, તેણે પોતાના પતિના વિદારનો કરેલો પ્રતિકાર અને છેવટે

બાળરાજા જીને છે કે કેમ તેની તપાસ માટે કેટલાક સભ્યોને બિલ્લ-
રાજના સ્થાનમાં મોકલવાનો નિર્ધાર.

અંક ૩ જો

પ્રવેશ લો-વનવીરના ખાનગી ઓરડો—વનવીરના પોતાનું પાપ પ્રકાશમાં આવે તે પૂર્વે જો બાળરાજા જીવતો હોતો, તેને ગમે તે હુપાયે અને જોખમે મારી નાંખવાના વિચારો ધન, અને પદ્મીના લોભી સહાયક સેનાપતિ વિરંગીના બોલાવી લાલચમાં લપ-ટાવી ગર્ગપુરીના સભ્યો જાણે તે પૂર્વેજ બિલ્લ રાજના નિવાસપર હલ્લો કરી બાળરાજા ઉદયસિંહને પકડવા માટે મોકલવો અને ત્યાર પછી પોતે પણ જવાનો નિશ્ચય કરવો. તેના આ પ્રયત્નો પાછળ છુપાઈને ઉભેલી સત્યનિષ્ઠા મહિષાસુરની જાણવામાં આવતાં પોતાના પતિપર ધિક્કાર વર્ષાવો બાળરાજાને બચાવવાના દ્રઢ નિશ્ચયથી તેનું પણ વિરથી અને પોતાના પાપી પતિ વનવીરની પાછળ પ્રયાણ કરી જવું.

પ્રવેશ ૨ જો—ચામંતનું ઘર—બનાવટી બાયડીના બનાવ-ટી ચોટલા સાથે પ્રેમધેલા યુદ્ધા સામંતની મારામારી એટલામાં લલ-ગીના મુખથી પોતાની પુત્રી મહિષાના પુરંદર સાથે પરણી જવામાટે ન્હાસી જવાના સમાચાર સાંભળી ઉશ્કેરાઈ લયંકર સોમદે બાહ્ય તેનું બહાર નીકળી પડવું.

પ્રવેશ ૩ જો—બિલ્લ રાજના નિવાસઘાન પાસેની

રક્ષણ—લિલ્લરાજને પોતાના જનસમુદાય વિરંચીના મનારા હક્કની આગળથી જ ખચર મળેલી હોવાથી તે પોતાના લિલ્લ સૈન્ય સાથે વિરંચીનો મળેલી સત્કાર કરવાને તૈયાર છે; વિરંચીનું આવવું અને યુદ્ધમાં પરાજય પામી ભિલોના હાથે મરી જવું. વનવીરનું આગમન લિલ્લરાજ સાથે તેનો સંગ્રામ અને વિજય લિલ્લરાજ દેવ-વનવીરના ચૈનિકા બાળરાજ, જયપાળ ભદ્રકુમાર પન્ના અને હર્ષદેવીની પકડી લાવે છે અને બાળરાજને મારી નાખવાની વનવીર તૈયારી કરે છે એટલામાં અચાનક મલ્લિકાદેવી આવીને તેના એ કુકર્મને અટકાવે છે. પતિ પત્નિ વચ્ચે ધર્મ અને અધર્મ વિશે બળવાન સંવાદ. વનવીરની બાળરાજને મારી નાખવાની હઠ અને તેથી પોતાની પતિના હાથેજ તેનો નાશ પડીથી મલ્લિકાનો પશુ પતિ પાછળ સ્વકરતે દેહત્યાગ, પતિ ધાતિની સતી ! બાળરાજ જયપાળ પન્ના ભદ્રકુમાર અને હર્ષદેવી તથા લિલ્લરાજ અદિનું રાક્ષસી પ્રતિ પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૪ થો-પુરેશ્વરનું શરૂ—વર્તમાન દ્રવ્યભોગી અને નિરક્ષર બાહ્ય જીવેના કેટલાક વિચક્ષણ અને હાસ્તેત્પાદક વિચાર, વર્તમાન વિપ્રભાવનાનો ચિતાર મદિગ અને પુરંદરનું પરણવા મોટે આવડું. નરસૈયા નાનના એક કડેઆજ બાહ્યને પહેરાપર રાખી પુરોહિત મદીરા તથા પુરંદરને અંદર પરણાવવા લઈ જાય છે એટલામાં છુદા સામંતના આવી લાગવાથી તેની નરસૈયા સાથે તંત્રાર થાય છે ઠાઠાહોઠા સાંજળી પુરોહિત અને પરણેલા મદીરા-પુરંદર

અહાર આવે છે આપ દીકરી વચ્ચે સવાલ જવાબ અને છેવટે આજ-
 કાગ્નથી જેમ હાની થાય છે, તેમજ વયમાં આવી જવા છતાં દીકરીને
 લાંબા વખત સુધી કુંવારી રાખવાનું પણ તેવુંજ માહું પરિણામ
 આવે છે એ તત્ત્વના પ્રતિપાદન સાથે સમાચારન પુર્વક સામંતની
 હક્તી સમાપ્તિ-પ્રહસન વિભાગની પુર્ણાહુતિ.

પ્રવેશ પે મો-સવ્ય રાજ સભા—આજરાજ નિમ્નસીંહનો
 જોન્યાભિષેક અને આનંદ સહીત નાટકની સમાપ્તિ.

નાટકનાં પાત્રો

પુરૂષ પાત્ર.

રત્નસિંહ—ગર્ગુરીનો સ્વતંત્ર પણ વિદ્વાસી અને અત્યાચારી રાજા.

વનવીર—રત્નસિંહનો સેનાપતિ. (પ્રથમ ન્યાયમુર્તિ અને પછીથી પાપમુર્તિ.)

જયપાળ—એક ઉચ્ચ પદવીનો સૈનિક અને કાળાગૃહનો વરિષ્ઠ અધિકારી.

ભદ્રકુમારન—એક તરૂણ રજપુત સરદાર; [હર્ષદેવીનો પતિ]

ઉદયસિંહ—યુવરાજ રત્નસિંહના સિંહાસનનો ઉત્તરાધિકારી.

અજયસિંહ—જયપાળનો પુત્ર, ઉદયસિંહનો મિત્ર.

ભિદ્ધરાજા—ગર્ગુરી રાજ્યના પર્વત મહેશનો સ્વતંત્ર સત્તાધીશ સ્વામી.

વિરંચી—સહાયક સેનાપતિ, વનવીરનો પાપો મદદગાર.

ચન્દ્રકેતુ—વનવીરનો દુષ્ટ ભાવનાવાળો પુત્ર, હર્ષદેવીનો આશંક;

રામસીંહ—ટૂંક રજપુત હર્ષદેવીનો પિતા.

સામંત—અડધો જૂના વિચારનો અને અડધો નવા વિચારનો એક અર્ધદંષ્ટ, દુનિયાને મવાલી માનનારો છતાં પોતેજ મવાલી જુદો રજપુત પદસાદાર ગૃહસ્થ [મદિરાનો પિતા]

પુરંદર—એક તરૂણ-મદિરાનો આશંક, ને પછીથી પતિ એ ઉપરાંત અનુચર સમીક, ખોકર, જમાન, નાગરિક સમાસદ જદલાદ ભિદ્ધો, લગ્નમાં આવનાર પુરોણા ઇત્યાદિ.

સર્વ પાત્ર

માયા—મગદલામક અનાદિ શક્તિ.

મહિષકાદેવી—સેનાપતિ વનવીરની ધમમૂર્તિ

યન્ના—મગરાજને ખ્યાત્રવા માટે પુત્રનું પ્રેતાને હાથે બલિદાન.
આપનારી અલૌકિક રાજભક્ત દાસી, જયપાળની સ્ત્રી અને
અન્નયેત્રી માતા.

હૃદદેવી—રામસિંહની પુત્રી, વતવીર અને મહિષકાની આશ્રિત,
પછીથી ભદ્રકુમારની અર્ધાંગના.

ચિલાસિની—રાજ રત્નસિંહની એક હામીલી રખાત વેશ્યા.

મન્દિરા—શુદ્ધ સામંતની સુશિક્ષિત પુત્રી, પુરંદરની માથુંક અને
પછીથી પછીયાણી.

લખંગી—રામંતની મોટે ચઢવેલી દાસી.

બાળાઓ, સખીઓ, વારાંગનાઓ, લક્ષ્મી આવનારી મુખ-
રેલી સ્ત્રીઓ વગેરે.

રથળી—ગર્ગપુરી અને ગર્ગપુરી રાજ્યમાંના પર્વત ત્રેદેશા

માયા મોહિની નાટકનાં ગાયનો

મંગળાચરણ

બાળાઓ

૧

તાડ બાતું મેં ધાર્યું શ્રી જગનાથ
ધરીને ધ્યાન કરે એક તાડ- ગાન
જનને બે હાથ દેશે થું સાથ
જ્યારે ધારે દેવાતું અમારી સાર લેવાતું
પ્રભુ હબરો હાથ.

તાડ૦

તારે મારે સૌ સોંચ્યું હવે તારે હાથ
તારી ઉગારી લે સ્વામી માયાની તીખી ધાર
શરણ ગૃહણ તારા ચરણનું મુક્તી માન. તાડ૦
સાખી

હઈ સાખ આપી જે તારાં ભક્તો મને તેને કહી
જે પુરશે નહિ સાખ તો શી સાખની કીમત રહી.
ભથે ને માઈ કંઈ પણ તુજ સાખ જોઈ થ જશે
નીર્ભય થઈ બેઠો હું તો નીર્ભય ચરણ તારાં મહી.
તું પીતુ માતા તું સુખદાતા સી જમમા બા.
ચીરીવરધર નરેવર ત્રોલી-દારી મેં સોંચી તારે હાથ. તાડ.

ખવાસણો-

૨

ખંકા બહાદુર વિલાસી ભુપ કામ રાગ ધારી,
 મહન જંગના વિહારી (૨)
 વહન ચંદ્રને નિહાળીને લોભાય લલિત નારી-ખંકા
 ભુમિપતિ રતીરસ ભરેલા જ્યારે જુઓ ત્યારે છેલનવેલા
 યૌવનમાળી પ્રેમ પ્યાલી પાઓ નિરાળી જે મહવાળી
 સુંદર આવી નીશા-ખંકા.

સાખી

સુંદર આ યુવતિ અને સુંદર આ ઉદ્યાન,
 સુંદર ભોળી ભુપ આ સુંદર મદિરાપાન.

રત્નસિંહ-

૩

પ્રાણ પ્રાણેશ્વરી મૃદુ હૃદય કૃશતની,
 મનહાર પ્રીયદાર જગત ખંધન બની પ્રાણ૦
 દે નિત્ય રતિદાન, મુખ હુરો સમાન;
 આનંદ અતિ માન,
 માયાની ભરી કાયા ચુસે નર જ્રમર,
 કુસુમ રસ આ પ્રાણ૦

ખવાસણો-

૪

લઈ મધ મનોહાર જામ આમ ભરો દે
 રમે તનમન કુરબાન કરી લાલથી દે કાં

જુઓ કેવી ચંદા ખીલી છે આ સમે રે.
 ઝુલે દિલખર દિલ્હાર પ્રેમ ઝુલણે.
 રતનાસંહ-તું રામા રમણી અને આ સુંદર દિવાન,
 માળી હું જળ સીંચતો લઈ પ્રેમની લહાણ,
 ખવાસણો-રંગ જામ્યો (ર) રહે સદાય આવો આ,
 સદાય લેતા રહો વિલાસ લહાવો આ.

મલ્લિકા-

૫

રાખુ તને સ્નેહે પુત્રી મારી રે,
 હૈયામાં ધારી રાખું તને સ્નેહે પુત્રી મારી.
 મને માની લે માતા તારી રે, હૈયામાં
 શોકને પિતાના બહાલી, ટાળી દે બાળા
 ભુલી જ ધા દિલનો એ કારીરે. હૈયામાં
 પરણાવું હેતે શોધી છેલ છત્રીલો સ્વામી,
 દેશે જવસાગરથી તે તારીરે. હૈયામાં
 જેણે ઉદ્ધારી સીતા તારા મીશને,
 તે ઇશ્વર તારો થાયે સહાયકારી રે. હૈયામાં

ચંદ્રકેતુ—

૬

કળખળ છળ કરી વિરલ પ્રસાદ જળ
 તમ મન ધનથી ખટપટ સઘળી કરીશ જમાવી તોલ
 સુંદર રમણી હાય હાથથી મારા છટકી જાય,
 ગર્વ સર્વનો સહજ વિદાર રમા રતનને કંઠે ધાર.

ઉપવર એ મનહર એ ગજગમની વિધુવદની,
 વહાલી શરણ થાય કામનું જવલન આ સમાય.
 રતિ સુધાતણી તરસ છે ઘેણી વિમળ રસ મણી
 હૃદય ધાર હૃખ વિહાર સુખ વધાર તરત તારુણી-કળ

૭

મહિરા—ઓ પ્રેમ તણા જનમાણી,
 પુરંદર—છે આંખ સરસ રૂઢીઆણી,
 મહિરા—હું મોહી મુખડું બાણી,
 પુરંદર—હું પ્રણ મોહ્યો મનોહારીણી
 સામંત—તું છુપાવ સુરત કાળી
 ઓ ગંધાતી વરીયાળી,
 મહિરા—આ ક્યાંથી આંચો આલી,
 પુરંદર—બુઢા શયતાન મવાલી
 સામંત—જગો જગો દોડો દોડો મારો મારો આવી આને
 ટાલકી રંગાય એની ખાલકી એંચાલ જાય,
 પુરંદર—અરરરરર સુવો
 સામંત—જઈ પુર મવાલી કુવો,
 પુરંદર ને મહિરા—જસ માફ કરોને બાપુ
 સામંત—ગરબન બનેની કાપુ,
 મહિરા—આજ્ઞા નહિ હવે હથાપુ,
 પુરંદર—કે નવી થાપ હું આપુ જસ માફ કરોને

રત્નસિંહ—

૮

વખત પલટાય છે જ્યારે બધું પલટાઈ જાય છે,
 બને છે દાસ બુધતિને નૃપાલો દાસ થાય છે. વખત
 હતો ખોખાર અશ્વોનો ખરો ત્યાં ભુંકતા નોખા
 હતા જ્યાં દાન કરનારા હુંટારા ત્યાં જણાયે છે વખત
 નથી એ દોષ કોઈનો ખરેખર ખુબી કિસમતની
 હતો જે ભક્ષ સિંહનો મૃગાલો આજે ખાયે છે વખત
 બધી જાહોજલાલી આ દિવસ બેચારની ગાફિલ
 ખતી મગરુર માનવ તું વૃથા શાને કુલાયે છે વખત

હર્ષદેવી—

૯

આગ હૃદયની કોણ સમાવે કોણ રમાવેરે રામા
 મને કોણ રમાવેરે રમા.
 થઈ તાત વગરની આ પર નર પ્રરતી
 ન અન્ન જળ ભાવે રે રામા
 મનમાં વસતી હાય પ્રેમની વિકળતા
 થતી નિશદીન રતી મહનની ચળતા
 કોઈને કહેવાય ના આ વેદના ખમાય ના આગ

સાંખીઓ—

૧૦

વાહ સખી નખરાળી ક્યાં તું આલી મોહું ફેરવી આમ,
 રવામી સંગે રમશે રંગે ચચળ અંગે જોખનીયું બેદામ

હર્ષદેવી-કુમારિકાનો વિનોદ આ શો

સખીઓ-રસીકા નહિં રીસાઓ

હર્ષદેવી-સતાવસો નહી પગે પડુ છુ.

સખીઓ-રસીયા પાસે જાઓ

હર્ષદેવી-તું છેડ નવેલી કર ના

સખીઓ-લાજને ધર ના અનંગ રસ ઉભરાતો વાહુ

હર્ષદેવી-

૧૧

આવી લગની લાલ લગાવી લલના ભુલી ના જશે

મારા છેલ છળીલા રસ રંગ ભીના,

મુકટ મણી ભરથાર નગીના લગની

ભદ્રકુમાર-ગુણવતી ગંભીર નારી પ્રેમદેવી તારનારી

શાંતી તારી મુખ કરનારી

કાંતી તારી દુખ દમનારી

તું માલીક છે આ તનની આવી

સામંત-

૧૨

રહ્યો વર્ષો મવાલી

લાવું બધરી હવે બસ રુપાળી

હોય વિધવા કે ભરથારવાળી

આવી વાંઠા મેણ નાખે ટાળી

લવંગી—શેઠ છે આ જમાનો મવાલી
 કેઈ આવી જશે આડુવાળી
 હોય આખરૂથી આરપાર ખાલી
 હોય વિધવા પણ બે બચ્ચાંવાળી

સામંત—નહી નહી બધરી હું લાવીશ બચ્ચાં વગરની
 લવંગી—હાખ છીં

સામંત—કેવી ઓચીતી છીંત્રી તુ

લવંગી—હાખ છીં ! હાખ છીં ! હાખ છીં ! હાખ છીં !

સામંત—રાંડ નકટી કરે નાક વાઢી
 વાત વીધોની કેવી આ કાઢી
 તારી સુરત બનાવું હું કાળી

લવંગી—ખર્ષો આપી જશે હાથ તાળીદા રહ્યો

મોઢરા—

મારા સ્નેહનાં મંત્રીર સુનાં રસીકડા આવો આવોને સ્યામ
 રસીકડા આવો આવોને સ્યામ મારા
 મીઠી તારી વાણી સુધા સમાન બાણી
 આંખ કામણુગારીથી મનડુ મોહાય રસીકડા
 છેલ મહવાળા ચળીદા હોગાળા
 મેમવારી સીંચ બેબન કુલડુ સુકાય રસીકડા

મહિરા-

૧૪

જોખનીયાની ભુરંકીથી લાન લુલાવે
હુંલાવી કુલાવી રમાવી હસાવી
તન મન હર્ષે કુલાવે માની મનાવે લોલાવે...જોખનીયાની
પુરંદર-ખુબી છે તારી ન્યારી કાયા કુરખાન મારી
મહિરા-પાળી આ પ્રેમની તેં જલ્લામ કેવી કાતીલ મારી
પુરંદર-વેળા છે સારી શાણી
મહિરા-લઈયે જસ મોજ માણી
બને જોડાઈ સાથે
પુરંદર-ફેરવીશુ પ્રેમ ઘાણી
મહિરા-લટાવો પટાની જોલાવી ફસાવી
તન મન હર્ષે કુલાવે માની મનાવે લોલાવે જોખની
માયા-

૧૫

માયા હું જગ પલકેથી નચાવુ એ મારી કળા
પલકેથી નચવુ એ મારી કળા
નખરેથી લોલાવુ એ મારી કળા માયા
માયાના સંગમાં પડે તે ચડે ના આડે ના નડે
કોઈએ જલા કોઈએ જલા
કોઈ મુકતી લાચારીની મારી ખીચારી જલા માયા
વળગી રહે જે ધર્મને જાણે જાણુ તે જોઈ
મોંમાં સહુ સુખ આપતી હૈયો માયાને જોઈ માયા,

માયા-

૧૬

માયા મહી મોહી ચાલતી હુનીયા આ.....સારી
 સુર્તી મોહક મારી સહને મોહવતારી
 મોહી ચાલતી સહુ હુનીયા
 જ્યાં આંખ કટારી મારી ને કામજાળ વીરતારી
 જાયે નરનારી હારી. માયા મોહી
 મમ દાસ કરતા ન પરવા કંઈએ કરમની
 ધર્મ ચરમની,
 એવી લીલા વિસ્તારી,
 કીધી મેં હુનિયા મારી, જ્યાં આંખ કટારી મારી,

૧૭

પમ-ગગગ સાની ધધધ સા સા ધધધ ગપ ગ રે ગ રે સા.
 પમ-ગગગ સાની ધધધ નીસાગરે સાની ધની સાસાસા
 ગમપ ગપ ગપ ધપ સાનીધ મધ મધ નીધ
 સા રે ગ રે સાનીધપ મગરે સાની ધપ ધસાસાસા.

૧૮

મહિરા—કમર લચકાર્ધ મારી તેં કટાર,
 જળમાંહિ લીલતા એ કમળ ખીલતા એ
 કરી છે ખીમાર. કમર લચકાર્ધ
 પુરંદર-શાહી હવે શાને શરમાઓ તમે રીતિને રીસાઓ.
 સહીરા-જાઓ માંડા તમે શું થાઓ આમ. કમર.

હિં માડું મનડું ઘવાઈ ગયું
તનડું તવાઈ ગયું;

પુરંદર—ચાલો કરું બહાલી, સાવવાર. કમર૦

૧૯

સામંત—લચક છળી નારી તારી, જોઈને મન લલચાય,
જોઈને મન લલચાય, જોઈને રસ છલકાય.

પુરંદર—નારી નવોઠા નાથ રીઝાવે, માડુંય મન થઈ જાય,
છેયો રમાડે હેતે પાડોસણ, માડી થવાનો જીવ થાય

સામંત—અરે વાહ મને દિકરાની આશા બંધાય,
એસી અટારીએ મારે કટારીએ, આંખોની પાંખો ન
તેથી મીચાય.

ન ખમાય, ન ખમાય, વેળા વીતી ઠાલી જાય.

પુરંદર—અરે હાય હાય (સ્વગત) રોવાનો જીવો કરો હાય
લચક૦

૨૦

પુરંદર—જુઓજી નાથ રસીયા, રતિ જંગ માંહી,

ના દિલ ખટકો, ધરિને અટકો, મુછ કરમાએ જુઓ

સામંત—નથી લાવવી રહેલી નારી, નહીં જઈ હું હવે હારી
હું ખ્યારો ને તું ખ્યારી

પુરંદર—અનુભવિશ્વામી પ્રેમ દ્વાર ખોલતો,

સામંત—દબાઈ સુંઝાઈ રહેલું વિરહનું દુઃખ શું ભારી ભયકારી

પુરંદર—મરી કહી જાઉં, દૂર નહીં થાઉં, વારી વારી જાઉં
થા મીસીસ અટપટ, છોડી ખૂણે અટપટ,
કરશું હસીના આમ. જુઓજી૦

ઉદય—રાજ્ય ચલાવી ધર્મ દેહાવી મોઢે મલકાશું,
આશિર્વાદો પ્રજા આપશે હવે છલકાશું,

અજય—જંગલ માંહી, શિકાર કરવા શસ્ત્ર ધરી .જાશું,
હિંસક વાઘ વરૂને મારી હૈયે હરખાશું,

ઉદય—જે ખટપટીઆ ચાકરડા તો થઈ જઈએ બહુ કરડા.

અજય—સૌ ખુદાં પાંપીઓના પોકળ થાશે, ધર્મી હરખાશે,

ઉદય—જીવમી અત્યાચારી થાશે હામાડોળ.

અજય—પૂરા જોરે મોટા ઢોરે,

ઉદય—બળથી ધર્મ વિજયના વગડાવીશું ઢોલ. રાજ્ય૦

હવે દેવી—

૨૨

ચાહે આ દાસી નાથ ચરણની પૂજા

છો મારા ઈશ્વર તમે, ન ઈશ્વર હુંજ,

ચાહે૦

અમે તજી હવેલી વનમાં વાસ કરીશું,

ખાઈ વનફળ તેથી સંતોષ ધરીશું,

પતિ ચરણામૃત લે છે અમૃતના ફળ

ચાહે૦

પતિની છાયા તે સારાં ચીર અસારાં,

પતિની માયા તે આલુષણ બહુ ખ્યારાં,

છે રક્ષક અતિ બળવાન પતિની ભુજા,

સામંત—બુઢી સકળ સુખ આપે રસીલી છબીલી પ્રીયાને

પુરંદર—ધન્ય ઘડી હાસી થઈ આપની હું તો

(ધન્ય ઘડી કાંકેં થયો આપનો હું તો) બુઢી

સામંત—હું લવ, તું મુજને મળી છે

પુરંદર—કેવી આ બન્દી રમાવે, રસીલા છબીલા પીયાને

(કેવો આ બન્દો લમાવે છે છકેલા બનેલા ગધાને) બુઢો.

સામંત—મૃગનયની મેરજ થાતાં

ગ્રાન્ડી બહીસકીની લહાણી આપે આ બુઢો બહીજી ગધાને

ઉદય—એ પંખીઓ અમે એક વનમાં ચરતાંતાં

કરતાંતાં સુખ દુખની બે બે વાત સાથે કરતાંતાં

હસતાંતાં મળી સાથે પૃથક થાતાં રહેતાંતાં

હજા મળી પ્રેમ સહિત અમે સુખ દુઃગરીયે ચડતાંતાં

લંપટ એક પારખી આબો વનમાં,

કપટ કળા બહુ લરી'તી તે દુર્જનમાં,

છંઈ ગઈ દુખની વાહળી સ્વચ્છ ગગનમાં.

મનની અલિલાયાં મહુ રહી ગઈ મનમાં.

કપાઈ ગઈ તે કાળ પ્રેમની જ્યાં સાથે' કરતાંતાં બે પંખી.

(સ્વ. અમૃત કે. નાથકે.)

સામંત—થઈ દીકરી પેલ, આલો કરિયે જોળ,
વાંદરો અમારી લઈ ગયો મદારી, દીકરી.

હવંગી—આયડીએ આલો ગઈ. આપી હાથ તાળી મઈ,
સુખડાની લાલો ગઈ, રાંગણી મેલોલી થઈ,

સામંત—કીધું સંજીવનીનું કામ, શોધ્યો પેતાનો શુક્રદર્શન
હાય હાય ક્યાં તેને શોધું
દીકરી કહી કેને સંજોધું કીધું.

મદિરા—ઠાણમ તેં તો નખરે મારી

પુરંદર—મોહી રહ્યો સુખમાં નસી,

બાને—પતિને પત્ની થઈશું જરણી,

પુરંદર—પ્રેમ યુદ્ધથી ધુભવું ધરણી,

મદિરા—મોટરની કરવી સ્વારી મોહી રહ્યો

લઈ વાહસો બાપાણનો

પુરંદર—કતારિયે મહ તે પાણનો

કરિયે કરમાં કર ધ.રી.... મોહી રહ્યો

સામંત--પુત્રીને નંહ પરણાવી, આ ક્યાં ફજેતા ઠાલા.

મદિરા--આળ્યા ઠેકાણે ખાપા, કીધા આ ગોટાળા.

પુરંદર--હારીને આળ્યા તાલે બુઢાજી બેતાલા.

સામંત--વાલોના થયા વટાણા,
લાઈ મારો શાને ટાણા.

પુરંદર--આ વિધવાના ફન્દમાં એ ફસાણા.

સામંત--વાહરે એલચી દાણા

આ લગ્ને કરી. ગયા ઢા'ડા ફરી

કરશેના કનીચે સુધરેલા અગડં બગડં ચાળા—

સમાપ્ત.

